

13.02.2018

MR

- 1. Wzrost
- 2. Egzemplar dla Przewodniczącego

RECENZJA

1. Dopuszczalne jest odwoływanie się do akt prewencji

rozprawy doktorskiej Macieja Jana Mazurkiewicza pt.:

Od pogwałcenia praw i zwyczajów wojennych do ludobójstwa. Niemieckie zbrodnie na Polakach (1939-1945). Studium historyczno-prawne;

Toruń 2018, ss. 547.

18022018

Pan mgr M. J. Mazurkiewicz zajmuje się od kilku lat problematyką zawartą w recenzowanej pracy i poświęcił jej już kilka artykułów. Przedstawiona przez niego rozprawa doktorska tę problematykę znacząco rozszerza i rozwija. Mimo pojawiania się na półkach księgarskich stale nowych książek o Trzeciej Rzeszy i okupacji niemieckiej na ziemiach Polski z uwzględnieniem ich różnych aspektów, to jednak rozprawa doktorska mgra M.J. Mazurkiewicza wyróżnia się interdyscyplinarnością prawnohistoryczną i niewątpliwie wysokim poziomem merytorycznym.

Pan mgr M. J. Mazurkiewicz zrealizował tematykę niniejszej rozprawy na dwóch płaszczyznach: prawnej i historycznej. Wywód i stan prawny egzemplifikował obowiązującymi dwu- jak i wielostronnymi układami i zobowiązaniami międzynarodowymi, planami politycznymi i militarnymi państwa niemieckiego, podjętymi działaniami i ich skutkami, co Autor określił jako „próbę wykazania i uzasadnienia prawnomiędzynarodowej odpowiedzialności Niemiec za zbrodnie dokonane w latach II wojny światowej na Polakach, ale również na ich państwie – Rzeczypospolitej Polskiej”. Zakres tematyczny został więc precyzyjnie określony i on też warunkował chronologię obejmującą I połowę XX w.

Tematyka rozprawy przedstawiona została w pięciu rozdziałach uzupełnione wstępem i zakończeniem oraz wykazem bibliograficznym. Bardzo pozytywnie należy ocenić wykorzystany zasób źródeł drukowanych oraz wielojęzyczną literaturę przedmiotu. W odniesieniu do literatury proponowałbym wykorzystać także takie pozycje jak: Das Diensttagsbuch des deutsche Generalgouverneurs in Polen 1939-1945, Stuttgart 1975; F. Halder, Dziennik wojenny, Warszawa 1971, t. 1; Heeresadjutant bei Hitler 1938-1943. Aufzeichnungen des Majors Engel, Stuttgart 1974; G. Eisenblätter, Grundlinien der Politik des Reichs gegenüber dem Generalgouvernement, Düsseldorf-Frankfurt/Main 1969; D. Majer, „Fremdvölkische“ im Dritten Reich, Boppard am Rhein 1981.

Rozdział I stanowi właściwe wprowadzenie do problematyki prawnej rozprawy, rozdział II stanowi o źródłach prawa międzynarodowego oraz o prawie traktatowym w stosunkach polsko-niemieckich, zaś rozdział III kontynuuje tę problematykę w aspekcie

zobowiązań Niemiec wobec Polski według stanu na rok 1939, a kończy nawiązaniem i omówieniem pojęcia ludobójstwa. Rozdział IV jest sensu stricte opracowaniem historycznym, a koniecznym ze względu wykorzystania „wiedzy historycznej na cele kwalifikacji prawnej” zbrodniczej działalności Trzeciej Rzeszy na okupowanych ziemiach polskich. Rozdział V zamyka powyższą problematykę w syntezie „uporządkowania” odpowiedzialności Niemiec za dokonane zbrodnie w okupowanej Polsce jako „zbrodni prawa przeciwwojennego”, „zbrodni prawa wojennego” i „zbrodni ludobójstwa”.

Dobra znajomość zróżnicowanych aktów prawnych i umów międzynarodowych oraz literatury prawniczej pozwoliła Autorowi wnikliwie i obszernie przedstawić zobowiązania międzynarodowe państwa niemieckiego i ich przestrzeganie względnie omijanie, naruszanie i łamanie. Dotyczy to w pierwszej kolejności okresu Trzeciej Rzeszy. Wywody Autora są podporządkowane problematyce stosunków niemiecko-polskich w perspektywie Września i lat okupacji 1939-1945. Z zapałem omówił również poglądy i stanowiska odnośnie poruszanej problematyki wybitnych prawników polskich i zagranicznych.

Najobszerniejszym rozdziałem rozprawy doktorskiej i jej zasadniczym elementem jest rozdział IV obejmujący 240 stron (połowa tekstu) i dotyczący najogólniej zbrodniczej polityki Niemiec wobec ludności polskiej na okupowanym terytorium państwa polskiego. Z korzyścią dla strony merytorycznej, jak i czytelnika, rozdział należy znacząco skrócić względnie „rozbić”. Autor w szerokim zakresie zapoznał się z drukowanymi źródłami jak i z obszerną literaturą i umiejętnie wykorzystał dotychczasowy dorobek historiografii polskiej i obcej.

Na specyfikę okupacji niemieckiej na ziemiach polskich wskazywał tuż po wojnie K. M. Pospieszalski, a znaczący wpływ na ocenę zbrodni niemieckich wywarły ustalenia trybunału norymberskiego, zwane „zasadami norymberskimi”. W latach 30-tych i 40-tych XX w. prawnik Rafał Lemkin proponował znaczne szersze spojrzenie na zbrodnie popełnione przez strony walczące wobec ludności cywilnej wprowadzając pojęcie „ludobójstwo” wyrażające się, w pewnym uproszczeniu, w triadzie: zamiar – plan – pośrednia względnie bezpośrednia likwidacja fizyczna. Niewątpliwie korzystając z dorobku R. Lemkina znakomity historyk Czesław Madajczyk prawie przed pół wiekiem, analizując różnice między okupacjami niemieckimi w Europie, wyodrębnił ze względu na ich odrębności sześć typów, w tym typ ludobójczy charakterystyczny dla okupowanych ziem polskich oraz części ziem wschodnich. Teza ta powoli przebija się w pracach historyków i z zadowoleniem przyjąć należy podjęcie tej problematyki przez Doktoranta.

W rozbudowanym rozdziale IV Doktorant zanalizował plany i przygotowania Trzeciej Rzeszy do agresji na Polskę, aneksję ziem polskich i sytuację ludności polskiej z szczególnym podkreśleniem realizowanej polityki eksterminacyjnej rozumianej nie tylko jako bezpośrednia likwidacja fizyczna. Uwzględniono tutaj także wprowadzony przez władze niemieckie odrębny „status prawny” okupowanych ziem polskich i wynikające z tego różnice.

3

Pozytywnie należy ocenić uwzględnienie w rozprawie także Wolnego Miasta Gdańska i Polonii w Niemczech.

Rozdział V, stosunkowo niewielki objętościowo, jest ważnym syntetycznym uzupełnieniem poprzednich rozważań Autora. Wskazano w nim na odpowiedzialność państwa niemieckiego za zbrodnie popełnione na ludności polskiej w latach 1939-1945, przede wszystkim wskazując na naruszenie i przekroczenie norm wynikających z prawnego zakazu zbrodni wojennych i zakazu zbrodni przeciwko ludzkości, a także na przygotowanie i dokonywanie zbrodni ludobójstwa narodu polskiego. Doktorant w swoim wywodzie odwołuje się do obowiązujących norm prawa międzynarodowego i oczywiście do popełnionych przez Niemców zbrodniczych czynów w okupowanej Polsce.

Przyjmując za Doktorantem, że niniejsza rozprawa jest „próbą prawną międzynarodowej kwalifikacji zbrodni dokonanych na Polsce i Polakach w latach II wojny światowej” to należy stwierdzić, iż ocena jest pozytywna.

Mgr M.J. Mazurkiewicz poruszył w pracy wszystkie węzłowe zagadnienia mieszczące się w ramach ustalonego zakresu rzeczowego rozprawy. Wszystkie tezy Doktorant udokumentował w sposób gruntowny na podstawie zebranej i krytycznie wykorzystanej dużej liczby informacji wynikających z zespołów akt prawnych i literatury. Rozprawa ta jest poważnym osiągnięciem naukowym i stanowi pierwsze syntetyczne opracowanie określonego w tytule tematu.

Uwagi szczegółowe:

- rozpoczynając od spisu treści (IV.2.2.) Doktorant konsekwentnie używa zamiennie rzeczowników: „przedstawiciel/-e”, „reprezentant/-ci” np.: „przedstawiciele inteligencji”, „przedstawiciele elit intelektualnych”, „akcje mordowania reprezentantów polskich warstw przywódczych”, „wszystkich przedstawicieli narodu”, „likwidacja reprezentantów polskich warstw przywódczych”, „wytępienie pozostałych reprezentantów narodu polskiego” itd. Rzeczowniki powyższe mają w języku polskim określony zakres pojęciowy i używanie ich przez Autora jako określenia grupy podlegającej eksterminacji lub eksterminowanej jest błędem. To nie przedstawiciele inteligencji byli mordowani, ale inteligencja;
- str. 209: sformułowanie „Planowanie [przez władze niemieckie] wojny z ... WMG” jest delikatnie określając nieprecyzyjne;
- str. 228: wyodrębnienie kategorii „patrioci” czy „samodzielnie myślący Polacy” wymaga odautorskiego komentarza, bo trudno przyjąć iż wymienieni w tym akapicie także „sprawujący władzę”, „duchowni”, „weterani powstań” nie byli patriotami i myślącymi Polakami;
- str. 236: narada z 5 VII 1939 r. nie odbyła się w mieszkaniu Heydricha, a w centrali SiPo;
- str. 242: SS-Wachsturmbann „Eimann” liczył 500 funkcjonariuszy, a nie 300;

- str. 243: w tym wypadku „Erlass” przetłumaczyłbym raczej jako „rozporządzenie”, „rozkaz”
- str. 250: zadania nazifikacyjne jako przygotowanie „do walki rasowej z Polakami” wymaga jednak komentarza;
- str. 258: nie można zaakceptować twierdzenia, iż wymienione w przypisie 141 warunki spowodowały powstanie Selbstschutzu;
- str. 263: „wcielanie selbstschutzmanów do oddziałów policji... nie zahamowało mordów na polskich patriotach” ?
- str. 267-268: „rozstrzelanie polskich przodowników” ?
- str. 280-281: wymagają merytorycznego dookreślenia i stylistycznej poprawy zdania od 7 w. od dołu na str. 280 do 2 w. od góry na str. 281;
- str. 292: Twierdzenie, iż „Wskutek podjęcia administracyjnej decyzji nastąpiła fizyczna likwidacja przedstawicieli polskich elit, realizowana jako akcja „Inteligencja” jest merytorycznie nieuzasadnione;
- str. 296: jednak „od 1 września do 6 października 1939 r.” nie trwały działania wojenne w WMG; drugi akapit wymaga tak merytorycznego jak i stylistycznego przeredagowania;
- str. 298: 2x błędnie „21 maj 1939”, prawidłowo – 21 maj 1935;
- str. 299: zamieszanie z urzędami: Chef der Zivilverwaltung-Heimat oraz Chef der Zivilverwaltung-Feind;
- str. 303: „Legalne władze gdańskie zostały natychmiastowo wydalone z terytorium WMG”?
- str. 311: T. Berkelmann zmarł w ostatnich dniach grudnia 1943 r. więc w 1944 r. nie mógł już urzędować;
- str. 311/312: tłumaczenie „Aufbau” z rozporządzenia Franka jako „odbudowa” oczywiście błędne, a bardziej adekwatne to „struktura” czy „budowa”; ponadto w par. 1 pow. rozporządzenia nie wymienia się podane w tekście województwa, a sprawa przynależności Łodzi nie była wówczas jeszcze przesądzona;
- str. 312, przypis 259: szkoda, że Doktorant nie docenił zmiany/skrócenia nazwy tej okupacyjnej jednostki administracyjnej, bo miała ona przesłanki polityczne. Ponadto decyzję w tej sprawie podjął Hitler o czym zawiadomił Franka dnia 4 lipca 1940 r. na spotkaniu w Berlinie. Informacja Doktoranta iż była to decyzja Franka jest oczywiście błędna;
- str. 351: w 1939 r. obóz Stutthof nie miał jeszcze statusu obozu koncentracyjnego, bo uzyskał go dopiero w styczniu 1942 r., w 1939 r. nie istniał również Kł. Oranienburg, bo został rozwiązany w lipcu 1934 r., obozem koncentracyjnym nie był także obóz w Hohenbruch;

5

- str. 356: ani obóz w Nowym Porcie ani obóz w Granicznej Wsi nie były nigdy filiami KL Stutthof.

Pominę dalsze wyliczanie usterek i błędów, ponieważ nie wpływają one w istotnym stopniu na wartość i ocenę merytoryczną recenzowanej rozprawy doktorskiej. Dodam tylko iż wskazane jest usunięcie licznych powtórzeń i przeprowadzenie korekty stylistycznej.

Doktorant wykazał się sumiennością i rzetelnością badawczą, jego praca w znacznym stopniu nosi charakter nowatorski. Recenzowana rozprawa doktorska stanowi samodzielny i wartościowy wkład do badań nad problemami związanymi z ruchem narodowosocjalistycznym w Niemczech, jego programem i realizacją w okresie Trzeciej Rzeszy, do badań nad okresem okupacji niemieckiej w Polsce i spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym.

Toruń, 16 II 2019 r.

Prof. dr hab. Jan Szilling